

Mens en Wereld

VROEGER mocht ik ieder jaar met Pinksteren met mijn ouders mee uit logeren bij een oom en tante van mijn vader. We gingen er 's zaterdagsmorgens heen en bleven tot maandagavond. Mijn vader moest dan met zijn oom wat zaken afhandelen, want oom en tante leefden met hun twee dochters zeven maanden van het jaar in Italië en van mei tot oktober woonde ze hier, ergens op de Veluwe. Ik vond het wel fijn om erheen te gaan en als we weg moesten, verstopte ik me altijd in het hondenhok.

Het was een merkwaardig gezin. Net iets van Louis Couperus: alles heel stil, heel kalm, rusten 's middags en verder niets doen. Nu ja, niets, uit de keuken kwamen de meest ingewikkelde creaties, heel lekker, en dan moest alles weer afgewassen worden. Boodschappen deden ze ook eindeloos en wandelen. Oom hield zich onledig met de kwadratuur van de cirkel. Daar had hij in Italië een boekje over uitgegeven, voor eigen rekening, want geen mens had er belangstelling voor.

Ze spraken zeven talen. Alleen het Italiaans van tante was niet helemaal feilloos. Ze vergiste zich nog wel eens in de klemtoon. Zo had ze op de markt eens, wijzend op de prei en van de gedachte, dat de koopvrouw haar niet begreep, heel nadrukkelijk gezegd: 'Ik wil kinderen, kinderen, kinderen!' Een andere keer was ze een oude heer, een kennis, tegengekomen, die een praatje met haar maakte en vroeg, of meneer haar echtgenoot nog sliep en waar zij vandaan kwam. 'Van de markt', zei tante. 'Zo, en wat hebt u daar gekocht?' vroeg de oude heer. 'Een paard', antwoordde tante. De heer vertrok geen spier van zijn gezicht en wilde weten, waar ze dat dan wel gelaten had. 'In mijn tas', zei ze en inwendig razend over zoveel nieuwsgierigheid, maar uiterlijk heel vriendelijk en beleefd, liet ze hem de kool zien, die ze van de markt had meegebracht. Thuis hebben ze haar uit de droom geholpen.

Onlangs heb ik ze weer gezien, de nachten. Ze verzamelen vogelveren en kijken met een verrekijker naar een waterhoentje, heel ver in het gras. Ik geloof dat ik er een hele nacht van gedroomd heb. Vogelveren. Een musseveertje hadden ze tot hun spijt niet. De volgende dag zag ik er eentje hier in de straat liggen. Ik heb het niet opgeraapt.

Cavallo, geen cavolo

De provocerende mens

SINDS ruim een jaar wordt in ons land een ongewone belangstelling getoond voor 'de provocerende mens'. Wat moet men onder die term verstaan? Wie provoceert, daagt uit tot reactie en verzet. De motieven, waarom men dat doet, wortelen in onbehagen over de bestaande stand van zaken: de zeden en gewoonten; de wijze waarop het gezag wordt uitgeoefend; de aard van dat gezag zelf; het cultuurpatroon. Elke civilisatie wortelt in een vorm van discipline en dus van ontzegging. Verzet ertegen met onwettige, zij het niet altijd strafbare handelingen, is normaal. Maar wie provoceert kondigt openlijke strijd aan. Het verschijnsel is geenszins nieuw. Men kan immers zeggen, dat de christenen de heidense maatschappij uitdaagden, de protestanten de katholieken, de vrijdenkers de kerken. De socialistische geschriften van een halve eeuw geleden zijn één ruwe provocatie. En wie bepaalde toneelstukken leest van Herman Heijermans (bijvoorbeeld 'Het antwoord') vindt dat bevestigd. Maar ook de romantici van de vorige eeuw verwekten bewust schandaal. De term 'épater le bourgeois' (letterlijk: de burgerman een poot uittrekken, hem overbluffen) heeft... burgerrecht verkregen. De dusgenaamde 'naturalisten' in de letterkunde schokten evenzeer, en men denkt daarbij aan Zola, Barbusse, Céline. Na de 'romanticus' Multatuli heeft bij ons, een eeuw later, de 'naturalist' Jan Cremer (hoe wel uit een oogpunt van kunst zeer zwak!) danig geprovoceerd.

Men heeft dus niet uitsluitend met een jeugdverschijnsel te doen, ook al zijn geleidelijk de jongeren in deze vorm van verzet op de voorgrond getreden. In een gesprek, dat het Algemeen Handelsblad op 5 april organiseerde, zei de studenten-moderator pater J. C. J. van Kilsdonk: 'De roerige verschijnselen van de laatste tijd vallen niet zomaar uit de lucht. Een kleine groep radicale jongeren met een publicistische inventie brengt tot uitdrukking wat er in veel bredere kring leeft. Er zijn spanningen ten aanzien van alle mogelijke soorten gezag: ouderlijk gezag, schoolgezag, universitair gezag en kerkelijk gezag. De kerkelijke ambtsdrager heeft nauwelijks nog gezag, tenzij voor de naïevelingen. Dit is een geweldige verschuiving: er is een panische angst om door een systeem gekluisterd te worden.'

Als men de oorzaken zoekt van dit opstandige onbehagen vindt men er vele. Men weet dat prof. dr. W. Buikhuisen, die zijn proefschrift wijdde aan de 'nozems', meende dat men hen eigenlijk 'provo's' zou moeten noemen: uitdagers van de 'burger', en van het gezag. Nu doet dit verschijnsel zich voor in een betrekkelijk welvarende maatschappij en het heeft dus niet direct een sociaal-revolutionaire basis. Wel wekt het vertoon van welvaart de begeerte, om deel te hebben aan de meest spectaculaire uitingen daarvan: romantische reizen, liefdesavonturen, hard rijden in sleeën van auto's. En ook experimenteren met ongewone ervaringen, zelfs harde en wrede, en vrijheid om de dwingende orde te verstoren. Maar de nozem is niet sociaal-opstandig. Hij verveelt zich, hij heeft geen ruimte voor avontuur, zijn distinctie-drang richt zich wel tegen het cultuurpatroon, maar hij is geen hervormer.

ALS het verschijnsel niet zo gecompliceerd was zou men misschien kunnen zeggen, dat het boek van Jan Cremer een 'nozemboek' is. De auteur heeft eens in een van zijn eerste interviews (augustus 1964) gezegd, dat hij zijn boek had geschreven 'voor de greep naar de macht'. Wat was macht? Poen! 'En die poen is gekomen.' Hij zei: 'Ik ben geen kunstenaar, maar een werkmans, of liever: een stuntman.' En ook: 'Er is vorig jaar in Nederland meer over Cremer geschreven dan over de koningin.' Maar het geval-Cremer liep daarmee dood: een provocerende stuntman, die alle vieze woorden schreef en alle 'anti-morele' situaties uitploos, die men zich denken kan, was voorlopig geslaagd. Er moest een andere groep van jongeren komen, voordat men kon spreken van een 'beweging'. Zij noemden zich provo's, maar in andere zin dan de 'uitvinder' van dit woord, prof. Buikhuisen, had bedoeld. Zij wilden de geest van verzet en onbehagen richten op een bepaald doel, en zo alle vormen van provocatie – ook dat van de nozems – bundelen en 'ideologisch' verheffen. Het verschijnsel is duidelijk geboren in de grote stad. (Roel van Duyn, in een Gids-interview van januari

(Zie verder pag. 3)

Uitgave van het Humanistisch Verbond – Verschijnt om de veertien dagen
21ste jaargang no 17 – 17 september 1966

Kritisch allerlei

door R. de la Rie

'SPORT', of althans iets wat daarvoor doorgaat, was het onderwerp van een beschouwing van Leo Lemmerdijk in De Nieuwe Linie:

'De Nürburgring was zondag een markt waar wielrenners hun prijzen en hun belangen hebben verkocht aan de hoogste bieder: Rudi Altig. De wereldtitel, die de Duitser in eigen land heeft behaald, zal veel geld hebben gekost. Maar de ereronden en criteria, waarvoor hij de komende maanden zal worden uitgenodigd, zullen de schade dekken. Meer dan dat. Het is helaas nog zo, dat de regenboogtrui een kapitaal oplevert. Een boete zou meer op haar plaats geweest zijn, omdat zondag in het wereldtoernooi alle sportiviteit met voeten is getreden. Zelfs Jacques Anquetil en Raymond Poulidor hebben gebogen voor de tonnen die Altig hun bij hun bezoek aan zijn bungalow heeft voorgetoverd. Daar, in de woonkamer van de familie Altig werd de strijd beslist. Niet zondag op de Nürburgring, want iedereen wist, dat de grote mannen de Keulenaar naar de troon zouden voeren.

Toch heeft de koers duizenden argelozen geboeid. De rollen werden uitmuntend vertolkt, alleen de finale had het karakter van een klucht. Het ontbrak er nog maar aan, dat Anquetil en Poulidor van de fiets stapten om de Duitser, die zich in het complot had ingekocht, in de gouden koets te helpen. Dit wielerseizoen is meer dan ooit beheerst door de com-mercie.'

Ik heb nog eens even gekeken of ik wel de goede rubriek voor mij had, of ik niet per ongeluk de beursberichten aan het lezen was of het theaternieuws, maar nee, er stond echt 'sport' boven. Over geld gesproken...

HET 'gij zult niet' ligt sommige dominees in de mond bestorven. Daarom is het wel eens aardig het volgende berichtje uit de Leeuwarder Courant te lezen:

'Het Nederlands Bijbelgenootschap wordt nergens méér bestolen dan op de schooldagen van de Theologische Hogeschool der Gereformeerde Kerken te Kampen en op de jaarvergaderingen van de gereformeerde predikanten in Utrecht.' Dit heeft de heer D. A. de Wilde, secretaris van het NBG, onthuld in een interview met het dagblad Trouw. 'Ik kan staan op de huishoudbeurs in Amsterdam of op de damesbeurs in Den Haag, ik noem maar iets 'algemeens', en er is niets aan de hand. Maar uitgerekend op deze twee bijeenkomsten...'

En er schijnt geen kruid gewassen tegen deze (niet alleen aanstaande!) dominees, want het euvel is al meermalen aan de kaak gesteld, maar het helpt niets. Vooral dure uitgaven verdwijnen met de regelmaat van de klok.

DE ZONDE laat blijkbaar ook protestanten niet ongemoeid, en als dat met hun herders het geval is, wat dan wel te denken van de kudde. Zo lees ik in de Nieuwe Rotterdamse Courant:

'Het feit dat onlangs een Keulse prostituee een belastingaanslag is gezonden van 32000 mark, waaronder 3000 mark voor kerkelijke belasting, heeft tot discussie geleid in het bestuur van de evangelische gemeente te Keulen. De meerderheid van het bestuur is tot de slotsom gekomen, dat er voor de evangelische kerk geen aanleiding bestaat van deze gelden om morele, ethische of andere redenen af te zien of deze gelden in een speciaal fonds te storten.'

Omdat geld niet stinkt, dacht u? Maar nee hoor:

'Als men er van uitgaat, dat de kerk een gemeenschap is van gelovige zondaren, kan ook het geld niet van de zonde worden gescheiden. Het afstand doen van kerkelijke belastinggelden van prostituees zou daarom, aldus het standpunt, het prijsgeven van de solidariteit van de zonde betekenen.'

Mooi hè!

IN NEDERLAND betalen trouwens prostituees ook belasting, zij het waarschijnlijk niet zoveel kerkelijke. Misschien bekostigen zij daarmee wel de subsidie op de schoolmelk voor uw dochtertje of maken zij uw uitje betaalbaar, naar de schouwburg dan. Maar misschien betalen ze ook wel mee aan die raketten, die Polarisdingen of zo. Daar heeft een Engelse meneer weer enige dingen over gezegd, lees ik in De Groene:

'De Britse marine krijgt nu ook schepen met Polarisraketten. De commandant van het eerste schip noemde de Polaris 'een mini-afschrikker, klein maar doeltreffend net als de mini-auto en het mini-rokje.'

Nou, geeft u mij dat autootje dan maar liever of desnoods dat rokje, als het u hetzelfde is.

ENFIN, hier hebben we die dingen nog niet, geloof ik, al zal dat wel niet veel uitmaken als het ooit donderen wordt. Wij hebben wél honden, en wat we daarmee ook al weer deden, daaraan her-

innert het Informatiebulletin van de Stichting Comité Zuid-Afrika:

'Een politierechter in Johannesburg heeft verklaard, dat tien niet-blanken gedood zijn tijdens een paniek, die uitbrak in een danszaal, toen de politie daar een inval deed met een hond. In de danszaal zou onwettig sterke drank zijn verkocht, waardoor vele aanwezigen onder invloed zouden zijn geweest. Maar de politierechter achtte het niet gerechtvaardigd, dat de politie de zaak met een hond was binnengegaan en het dier bevel had gegeven aan te vallen.

Zou dit één van de door Nederland geleverde en afgerichte honden geweest zijn, waarvan in 1963 de toenmalige minister van justitie, Beerman, de levering niet 'ongewenst' achtte?'

IN CHINA schijnt het goed hommeles te zijn, kranten, radio en t.v. sparen ons geen details over het optreden van wat we wel als een soort rode McCarthy's kunnen beschouwen. Het zal wel waar zijn, al is het haast onvoorstelbaar dat de mens zo kan worden in zijn verwaasdheid. Maar wat mij bij dit alles toch wel opvalt is, dat alles wat er in China sinds 1949 aan positiefs is bereikt, zelden of nooit de voorpagina's heeft gehaald. Wat weten wij eigenlijk van de Chinezen behalve dat ze lekker kunnen koken? En behalve dat ze door de Amerikanen ervan worden beschuldigd een verschrikkelijke oorlog te veroorzaken, ofschoon er stellig heel wat meer Amerikanen dan Chinezen zijn daar in Vietnam? Toevallig keek ik dezer dagen het laatste dubbelnummer van De Nieuwe Stem nog eens in, dat door de vakantie was blijven liggen. Het is geheel aan China gewijd en de redactie zegt:

'In dit speciale nummer hebben wij ons geconcentreerd op de meest actuele problemen, en hebben wij de historische achtergrond alleen belicht voor zover deze tot een beter begrip van hedendaags China kan bijdragen.'

U zou het eens moeten lezen.

HERFSTLIED

*Trompet, de geweldige
Stoot van de zomer is uitgeblazen. Hij zet
U achteloos van de lippen, U de enig geldige,
U de enig krachtige van dit orkest van klachten,
Hij sluipt weg in de nacht.
En wat ons rest
Nu gij ons zijt ontnomen?
Ach de kleine strijkers van verlangen,
Ach de kleine pijpers van onthulling,
Aan de cello's van de tranenzware dromen.*

ALFRED KOSSMANN

Uit 'De bosheks' - uitgave: Querido (Amsterdam)

MET een beetje weemoed moet ik tenslotte dit laatste berichtje in deze rubriek schrijven, een feestelijk nieuwtje overigens voor al diegenen die met stijgende afschuw tweewekelijks mijn commentaartjes tot zich genomen hebben, maar een beetje triestig ook hoop ik voor de 'fans' die mij jarenlang hun krantenknipsels hebben toegestuurd. Nu ik bijna acht jaar lang dit Kritisch allerlei heb geschreven, voel ik er behoefte aan eens iets anders te gaan doen. U zult mijn naam nog wel eens op andere pagina's tegenkomen, want ja, als je eenmaal drukinkt hebt geroken, dan laat die geur je niet meer los. Maar na zoveel jaar raakt men zelfs op een afwisselend bedrijf als deze rubriek uitgekeken: alle stokpaardjes zijn al bereden en de arme beesten hebben hun rust verdiend.

Bij een afscheid past een dankwoord; ik wil u dan ook bedanken voor het geduld en de aandacht waarmee u mijn geschrijf hebt gevolgd, maar speciaal dank ik al die mensen die behalve lezers ook schrijvers waren, en die mij knipsels stuurden soms uit bladen waarvan ik het bestaan zelfs niet had vermoed. Soms vragen de mensen mij wel eens waar ik de tijd vandaan haal om al die bladen te lezen; welnu, ziehier een deel van het geheim.

En dan mag ik tenslotte, als een goed winkelier die zijn zaak overdoet, mijn opvolgster, mevrouw D. Roethof-Ensing, beleefd in uw aandacht aanbevelen. Maar is dat eigenlijk nog nodig? U wilt toch niet zeggen, dat u haar stukjes over haar 'Avonturen met kinderen' nooit hebt gelezen, want dan hebt u wat gemist. Blader die oude nummers nog maar eens door.

DE PROVOCERENDE MENS

(Vervolg van pag. 1)

1966: 'Wij voelen ons allemaal hartstikke fijn in Amsterdam.'

Welnu, de metropolis wordt (om een lelijk, maar ingeburgerd woord te gebruiken) 'onleefbaar'. Er is geen ruimte, geen vrijheid, geen gelegenheid tot spel. Maar er is wel vrije tijd! Voorheen was de leuze: 'Houdt de jongeren van de straat af!' Dit kan niet meer: wat moeten zij in huis doen, of in clublokalen? Zeker, er is een afleidingsmiddel: de 'beat' met opwindende muziek, zang en... sex. Maar zelfs dáárvoor is ruimte nodig. En 'beat' moge dan een uiting zijn van vitaliteit en drift, zij poogt te verdringen, wat in het 'provotariaat' tot uiting kwam: angst en wanhoop.

Er is in de onmiddellijke doelstellingen van de provo's eigenlijk niets revolutionairs. Gelegenheid voor 'happenings', collectieve demonstraties waaraan toch iedereen individueel-creatief deelneemt; vrijheid van demonstratie, die wij niet kennen, maar tal van andere democratische landen wel; fietsen voor iedereen; het beperken van het autoverkeer en van de vergiftiging van de lucht ('witte fietsen en witte schoorstenen'); de politie-agenten ('kippen') als ordenende medeburgers, die aan de kant staan van het volk; erkenning van de reeds lang bestaande jeugdsexualiteit, de opvoeding daartoe en de beschikking over voorbehoedsmiddelen; het opheffen van geheimen in het bestuur, enz. Niets daarvan is niet al veel eerder door uiteenlopende groepen en organisaties gepropageerd. Een utopisch aspect vormde het stedenplan ('Nieuw Babylon') van Constant Nieuwenhuys. Maar dit is gebaseerd op het geloof in oneindige mogelijkheden: steeds meer automatisering, steeds meer vrije tijd, en het verlangen die tijd lustgevend, actief en creatief te benutten.

Het 'provotariaat' (dat het proletariaat er van beschuldigt, reeds verburgerlijkt te zijn en tot het 'klootjesvolk' te behoren) is enerzijds een welvaartsverschijnsel. Het daagt degenen uit, die niet hebben begrepen wat de toekomst biedt en vraagt. De basis ervan is ongetwijfeld democratisch: het eist de wereld op voor een vrij volk. Vandaar ook zijn republikeinse idealen. De uiterste consequentie van democratie zou anarchie zijn: gezagloosheid. En dit hebben de provo's min of meer in hun vaandel geschreven. Min of meer. In het genoemde interview zei Van Duyn: 'Wij zijn geen slaaf van onze principes... Ik geloof niet, zoals de oudere anarchisten dachten, dat een maatschappij absoluut zonder gezag mogelijk is. Ik ben te pessimistisch wat betreft het karakter van de mens om daarin te kunnen geloven. Maar wel in veel meer individuele vrijheid... De provocerende functie zal minder worden naarmate de maatschappij idealer wordt.' En Duco van Weerlee zegt dat het een onwaarheid is 'dat de anarchisten elke vorm van organisatorisch noodzakelijk gezag zouden bestrijden...' En ook: 'Provo maakt zich niet wijs hier in Nederland ooit eens een anarchistische staatsvorm (overigens een contra-

dictio in terminis, C.) te kunnen verwerken, wel kunnen wij de democratie in anarchistische - en dat wil voor ons zeggen werkelijk democratische - richting een duwtje geven.' De term 'anarchie' is meer een provocatie, zoals het weer publiceren van de antieke en nu komisch aandoende brochure 'De praktische anarchist'.

Academisch bezien is de provo-beweging voor democraten dus geenszins afschrikwekkend. Maar het is de methode van optreden, die beroering wekt. En daarin komt nog heel iets anders tot uiting, dan een onbeperkt geloof in toekomstmogelijkheden. Namelijk angst en wanhoop. Roel van Duyn zei het treffend, nadat hij was herinnerd aan zijn pessimisme: 'Ja, dat is een innerlijke paradox waar wij aan lijden, *het is eigenlijk de wanhoop aan onze eigen idealen, die ons tot actie brengt.*' Hij gewaagde van de autoritaire, monolitische, massavormige, eenvormige maatschappij ('the brave new world') en van de atoomdood, als grotere waarschijnlijkheden dan de overwinning der vrijheid.

EN hier raken wij een aspect, dat op de achtergrond wordt gedrongen door het driftmatige en vitale optreden der uitdagende jongeren, maar dat er een wezenlijk element van is. Onze civilisatie is ontwikkeld in een innerlijke tegenstrijdigheid, die weliswaar eigen is aan al het bestaande, maar die ditmaal een kwestie is van leven of dood. Terwijl aan de ene kant nog nooit zoveel is ondernomen om levens te redden en het bestaan te beveiligen en lustgevend te maken, dreigt aan de andere kant een massale uitroeiing, die voor vroegere generaties onvoorstelbaar was. En... wij voelen ons daartegen machteloos.

Ook in de democratie hebben velen het gevoel, dat het gezag steeds meer van het volk vervreemdt. Deze maatschappij is zo ingewikkeld geworden (en de grote stad is er de levende getuige van) dat in elk onderdeel al-

leen specialisten nog inzicht hebben. Men voelt zich als de arme Job; maar niet meer God, de Heer, geeft en neemt, het is een duistere overheid. De opperste wetenschap is het monopolie geworden van een beperkte groep, waarvan de kennis onbegrijpelijk is voor de niet-ingewijde. De economie, de techniek, de militaire organisatie zijn voor de massa een gesloten boek. Maar op alle terreinen is ook het ongeloof zo ver doorgedrongen, dat dit van ons vervreemde gezag... geen gezag meer heeft. Daarop doelde pater Van Kilsdonk, toen hij de reeds geciteerde woorden sprak.

Dit verschijnsel nu is dodelijk ernstig. En voorzover de provocerende jongeren van onze tijd daaraan uitdrukking gaven hebben zij een (al of niet geheime) sympathie gevonden, die verbuffend was. Nooit is in zo korte tijd een kleine beweging door zoveel journalisten, moralisten, predikanten, kunstenaars en filosofen in het licht der belangstelling geplaatst. Niet de provo's maar de 'omstanders' hebben in feite deze beweging gemaakt. Vandaar ook de stuurloze reacties der overheid, de ontreding bij de politie, de tenslotte strenge strafmaatregelen, die in geen verhouding stonden tot de aangerichte wanorde of schade.

Het is best mogelijk dat de beweging der provo's straks weer verloopt in opportunisme, aanpassing, of uitzichtloosheid. Maar zij heeft iets geopenbaard. En dat heeft tienduizenden aangesproken. Men is gaan denken over de gebreken van onze democratie, over de vraag of het toch nog mogelijk was de 'elite' dichter bij het volk te brengen om de zeggenschap der burgers te vergroten. Maar gevoeld heeft men vooral ook: de onoplosbare tegenstelling tussen het ideaal van de 'Welfare State' en de vernietiging die van kernwapens, raketten en ruimteschepen dreigt, zolang de evolutie der mensheid niet leidt tot een revolutie van het cultuurpatroon.

De provocerende mens is niet alleen een ergerniswekkend en orde-verstorend verschijnsel, hij is ook een tragische getuige van onze tijd.

A. L. CONSTANDSE

GESTALTEN VAN DE WESTERSE SUBJECTIVITEIT

Met de boeken van Flam, hoogleraar in de filosofie te Brussel, weet ik eigenlijk niet goed raad. Ook één van zijn laatste werken 'Gestalten van de westerse subjectiviteit' (uitg. Wereldbibliotheek, 1965), bevat treffende vondsten naast brutale oppervlakkigheden. Het lijkt wel of de schrijver elke zelfkritiek mist om het waardevolle van het waardeloze te scheiden. In opzet is het genoemde boek een beschrijving van de verschillende aspecten waaronder in de westerse filosofie de subjectiviteit is beleefd. Met name de roem, de extase en het genie worden behandeld.

In zijn geestdrift laat de schrijver zich echter verleiden tot ongecontroleerde uitspraken, met name over de religie, die hij als iets bijzonder afkeurenswaardigs beschouwt. Ook de samenhangen en parallellen die hij overal aantreft, kunnen zeker niet alle de toets der kritiek doorstaan. Wat hij over moderne muziek zegt, moge als één voorbeeld gelden voor vele overtrokken beweringen (blz. 22): 'Olivier Messiaen poogt wel een nieuwe pantheïstische religiositeit te herstellen, maar zijn werk wordt doorhuiverd

door de rilling van het Niets. De lyrische subjectiviteit is verdwenen' (niet bij Flam overigens). 'Het monotheïsme waarvoor de muziek zoveel gedaan heeft, vervluchtigde eerst de kleurrijke wereld, nu ook de subjectiviteit. Zulke muziek kan onmogelijk in een kerk gebruikt worden, hetgeen op haar atheïstisch karakter wijst.' De ware filosoof schijnt bij Flam altijd atheïst te zijn, zoals ook bij hem de ontwikkeling van de filosofie eigenlijk uitloopt op het atheïsme. Het moge duidelijk zijn, dat zulke uitspraken met gemak in tegenovergestelde richting gedaan kunnen worden.

Flam is voor een filosofie die in het leven staat. Dit is een zeer lofwaardig streven. Het is alleen gewenst dat de filosoof toch een zekere afstand neemt van de dingen om ze in gemoedsrust en objectiviteit te bezien. De filosofie kan daarbij alleen winnen. Al mijn bezwaren nemen niet weg, dat er toch veel waardevolle passages in het boek voorkomen. De schrijver zou alleen doeltreffender werken, als hij zelf kritischer te werk ging en dit niet alleen aan de lezer overliet.

vD

IHEU-congres: een zeer inspirerende ervaring

'SHOULD old acquaintance be forgot' is de eerste regel van een Engels afscheidslied. Wij zongen het met zijn allen in de hall van het stadhuis van Puteaux, bij het einde van het congres op zaterdag 30 juli. 'Wij' waren de ongeveer 400 deelnemers uit 28 landen die daar een week bij elkaar geweest waren. Wij hadden afwisselend hard gewerkt en gefreewheeled. Wij hadden naar een voordracht geluisterd en zowel in een grote zaal met veel mensen, als in kamers met een kleine groep gediscussieerd. Maar ook hadden wij op terrasjes gezeten in Parijs en in Puteaux, champagne gedronken en caviaar gegeten bij officiële ontvangsten en eindeloos in bussen naar Fontainebleau gereden. En vooral... hadden wij gepraat en geluisterd, mensen ontmoet uit de spannendste landen, zoals Ghana, India en China of uit landen achter het (voormalige?) ijzeren gordijn als Polen en Roemenië. Wij waren in een week een groep geworden, voor wie het afscheid nemen toch een beetje triest was. En aangestoken door de vele Engelsen en Amerikanen, die dat meer gewend zijn dan wij, zongen wij samen, om te onderstrepen dat wij bij elkaar hoorden.

Het is fascinerend om te ondergaan hoe zo'n congres binnen een week een aantal mensen, die elkaar niet of nauwelijks kenden, tot een echte groep maakt. Wat deden wij dan?

Maar laat ik eerst nog even herinneren aan de opzet. Het congres van de internationale humanistische unie (I.H.E.U.) werd gehouden in Puteaux, een voorstad ten zuidwesten van Parijs. Van het westelijke spoorwegstation St. Lazare kwam je er met een trein die ieder kwartier gaat, in goed tien minuten of in iets meer tijd met een bus. Puteaux is een arbeidersstad, geregeerd door een linkse meerderheid. De grote raadzaal in het stadhuis, waar wij gewoonlijk bijeenkwamen, is helemaal in het rood uitgevoerd. Bij linkse betogingen in het verleden speelden de arbeiders van de Hispano Suiza fabrieken in Puteaux een belangrijke rol.

Het congres had twee onderwerpen, nl. de 'humanistische visie' (op de mens en de wereld) en de 'humanistische bijdrage' (aan het leven van de mens op deze wereld). Over beide onderwerpen waren al maanden geleden inleidingen verschenen. Zij zijn gepubliceerd in het blad 'International Humanism'.

De inleiding over de 'humanistische visie' was van onze algemeen voorzitter Van Praag, die ook voorzitter is van de internationale unie. Over de 'humanistische bijdrage' had een Amerikaan, Wendt, geschreven. Op die beide inleidingen waren – ook ruim vóór het congres – commentaren geschreven door humanisten uit verschillende landen. Wij kennen op onze congressen wel een inleider en een paar co-referenten. De commentaren leken op co-referaten, zij het dat de schrijvers niet zoals op een Nederlands congres uit Dordrecht of Zwolle, maar uit o.a. Moskou, Zagreb en Mexico kwamen. Over die twee grote onderwerpen nu is in grote, plenaire vergaderingen gediscussieerd. Daarbij trad per onderwerp een voorzitter op, die al naar zijn aard, strak of charmant, zijn bel hanteerde om de sprekers voor hun spreektijd te waarschuwen. Niemand mocht nl. langer dan

vijf minuten spreken, wat betekende dat er geen eindeloze speeches konden worden afgestoken. Maar een handige Pakistani had bedacht dat hij wel telkens het woord kon vragen en zo als een feuilleton in afleveringen spreken. Mensen blijven tenslotte vindingrijk! Per onderwerp ook trad een rapporteur op die de plenaire vergaderingen samenvatte in een rapport van een kwartier spreektijd. Op die manier werd geprobeerd iedereen die de discussies had bijgewoond, aan het slot nog eens kort te laten horen waar het ook weer over was gegaan.

Daarnaast waren er tien discussiegroepen over verschillende onderwerpen als bijvoorbeeld 'vrede en internationale orde', 'jeugdproblemen', 'eenheid en verscheidenheid binnen het humanisme'. Van tevoren kon je opgeven in welke groep je wilde meedoen. Ze waren daardoor soms klein, tien à vijftien mensen, soms groot, 40 à 50. De voorzitters of rapporteurs van deze groepen kregen aan het eind van het congres ieder vijf minuten spreektijd om kort te vertellen waarover ze hadden gepraat. Daardoor hoorde je natuurlijk ook wat andere groepen, waar je zelf niet was bij geweest, hadden besproken.

HOEWEL de groepsleiders van tevoren door het bestuur waren uitgezocht en daardoor meestal berekend voor hun taak, bleven deze groepen wel een 'tref'. In enkele had de voorzitter het gesprek te weinig in de hand, was de groep te groot of praatte voortdurend dezelfde. In andere weer werd erop gelet dat iedereen op zijn tijd wat zei. Om echt te kunnen discussiëren zouden de groepen toch niet groter dan tien of twaalf man moeten zijn, lijkt mij.

Om zo min mogelijk last van taalmoeilijkheden te hebben, was er een zogenaamde simultaanvertaalinstallatie. De talen waren Engels, Frans en Duits, zodat je wel in één van die drie moest verstaan wat een Ghanee die Engels of een Roemeen die Frans sprak, zei. Eén van mijn ondeugden op zo'n internationaal congres is dat ik altijd probeer aan de uitspraak van een taal te horen, wat voor nationaliteit de spreker heeft. Spreekt een Engelsman bijvoorbeeld Frans, dan is dat niet moeilijk te horen en omgekeerd. Toen wij dinsdagochtend begonnen, en ik iets te laat binnen kwam, was een man in het Frans bezig uit te leggen hoe je met de koptelefoons moest omgaan. Er was geen twijfel aan, het was een Fransman, zo keurig sprak hij die taal. Maar toen hij klaar was, ging hij hetzelfde nog eens eerst in het Engels en toen in het Duits zeggen en hij deed dat even vloeiend. Ik was vreselijk nieuwsgierig geworden naar 's mans nationaliteit. Wie sprak zo goed alle moderne talen? Toevallig kwam ik naast hem aan tafel te zitten bij de lunch en toen bleek hij... een Nederlander en de baas van het ploegje simultaanvertalers te zijn!

Het congres begon maandagavond met een begroetingstoespraak van prof. Cuypers, één van de voormannen van het Belgische Humanistisch Verbond. Omdat die avond de vertaalinstallaties nog niet aanwezig waren en de vele Amerikanen moeite hadden met zijn Frans, viel de lengte van zijn overigens voortreffelijke toe-

spraak niet mee. Ik vond het typerend voor de sfeer op dit congres dat hierover nauwelijks werd nagespatterd. Het was gewoon geen gelukkig begin, maar het ongelukkige ervan werd volstrekt vergeten toen de volgende dagen hoogtepunten brachten. Dinsdag- en woensdagochtend werden besteed aan plenaire discussies over de 'humanistische visie', donderdag en vrijdagochtend aan die over de 'humanistische bijdrage'. Dinsdagmiddag en -avond en vrijdagmiddag waren voor de discussiegroepen. Zaterdagochtend voor de samenvattende rapporten. Donderdagavond hield Scheuer, Amerikaans bestuurslid van de internationale unie, een uitstekend betoog over de wereldvrede dat in de kranten al aandacht heeft gekregen. Verder waren er ontvangsten, een excursie en een opera-concert.

Wat kwam er nu uit die plenaire discussies? Merkwaardig genoeg gelijktijdig verschillen en overeenstemming. Verschillen troffen je in ervaringen, in houdingen. Zo waren de Duitsers en Italianen duidelijk veel argwanender tegenover de kerken en vooral de katholieke, dan Engelsen of Amerikanen. Zij lieten geen gelegenheid voorbijgaan eraan te herinneren hoe (in Duitsland met name bij het onderwijs, in Italië bij de huwelijkswetgeving) sterk gediscrimineerd wordt ten opzichte van niet-gelovigen. Voor de mensen uit India en Pakistan waren dat geen levende problemen. Zij zaten vooral met het voedselvraagstuk en een gerichte bevolkingspolitiek om mensen een menswaardig bestaan te kunnen geven. De Ghanee in het gezelschap voelde het probleem van het onderwijs, het leren aan mensen die nog zo weinig leerden, als de kernvraag. Maar tegenover die verschillen stond een sterk gezamenlijk geloof in de menselijke mogelijkheden. Tegenover die verschillen stond overeenstemming over de betekenis van de mens zelf en het feit dat hij, zonder bovennatuurlijke hulpmiddelen, klaar moet komen met zijn eigen leven. Zoals het in een samenvatting werd geformuleerd: verschil in directe doeleinden, eenheid in het uiteindelijke doel.

EN het was inderdaad die eenheid die je het gevoel gaf te praten met en te luisteren naar mensen die je al kende, hoewel je ze nog nooit had gezien. Daardoor heerste er ook een sfeer van welwillendheid, ook al waren er natuurlijk wel mensen die ontevreden waren dat er geen koffie was of de lunch zo lawaaiig.

Zo'n congres (maar het was mijn eerste) grijpt je wel. Onwillekeurig denk je in Holland wel eens een keer dat het met die 14.000 leden toch maar vechten tegen de bierkaai is. Je voelt je alleen. Op het congres zie je ineens dat je niet alleen bent, maar dat er werkelijk in de hele wereld een groep mensen is die de humanistische idee uitdraagt. Dat wij, niet in Nederland, maar op deze hele wereld een nieuwe periode gaan beginnen, een periode waarin de mens vrij van zijn (kerkelijke) belemmeringen, werkt aan een menswaardige wereld voor iedereen, komt plotseling als werkelijkheid op je af. Nu klinkt dat wat hoogdravend en in uw oren misschien idealistisch. Maar op zo'n congres springen vonken over en die kun je zo moeilijk meebrengen en zelf op papier zetten.

Wij klagen in het Humanistisch Verbond wel eens (of is het al voorbij?) over de jongeren. Zij zouden te weinig meedoen, waardoor de bijeenkomsten vol grijze hoofden zijn. Op het

(Vervolg op pag. 5)

HET NIEUWE PROFIEL VAN DE VROUW

MEN zegt, dat bij de laatste kabinetswijziging in Frankrijk aan president De Gaulle de vraag werd voorgelegd, of hij het niet een goed idee vond, ditmaal ook een vrouw in de regering op te nemen. Het franse staatshoofd knikte bevestigend en zei vervolgens, dat hij aan deze vrouw het ministerie 'de tricotage' zou toedelen...

Natuurlijk denken niet alle Français et Françaises zo over de mogelijkheden en capaciteiten van vrouwen in en buiten de politiek. Maar zelfs als de anecdoten niet op waarheid berust — en dat zal wel niet — lijkt het verhaaltje toch tekenend voor de positie van het merendeel der franse vrouwen. Onze franse zusters zullen ons een beetje kunnen benijden. Het wijzigingsproces in het beeld der vrouw lijkt achter te lopen bij dat in ons land.

Als illustratie van het hier gestelde kan bv. 'Femmes séparées' van Céline Rolin¹⁾ dienen. Het boek bestaat uit gedeeltelijk weergegeven gesprekken met gescheiden vrouwen, plus begeleidend commentaar over echtscheidingswetgeving en -praktijk. De lezing dezer bladzijden stemt somber; mevrouw Rolin beschrijft veel narigheid en verdriet. Uit haar boek blijkt bovendien, hoezeer het franse vrouw-beeld verschilt van het onze. In haar conceptie is de vrouw (en dan vooral de gehuwde vrouw) bovenal 'slachtoffer'. Zij is de dupe van de man, van de huwelijks-wetgeving, van de leden der rechterlijke macht, van de advocaten, van de sociale instellingen, van de huisbazen, kortom van de gehele maatschappij. Céline Rolin meent, dat een getrouwde vrouw moet kiezen uit slechts twee mogelijkheden: óf ze volgt het traditionele patroon van de vrouw-aan-de-huise-patroon van de vrouw-aan-de-huise-lijke-haard, lief, toegewijd, zacht, onderworpen, gehecht aan dingen ('cho-siste') en zich neerlegend bij een statistische opvatting van het politieke

en sociale leven, óf ze laat zich (ver-)leiden door gelijkheidsaspiraties in geestelijk en gevoelsopzicht, waardoor 'le plan amoureux' naar achteren geschoven wordt, ja zelfs tot de onbereikbaarheden gaat behoren.

Voer Nederland zijn dergelijke simplistische opvattingen echt wel overwonnen. Maar Céline Rolin — die ongetwijfeld een militante, vooruitstrevende vrouw is — geeft ons een beeld, dat anno 1966 in Frankrijk nog gelding heeft. De vrouw is een lieve zachte echtgenote, die volgt, waarheen haar heer-gemaal zulks wenst, of de vrouw wil gelijk zijn aan de man, maar dan zal geen man van haar kunnen (blijven) houden. Het tragische is alleen, dat zelfs, wanneer de vrouw patroon nr. 1 volgt, men uit 'Femmes séparées' de indruk krijgt, dat zij toch geslacht-offerd wordt. Een van de ondervraagden zegt dan ook: 'Je trouve qu'il faut parfois de l'héroïsme pour assumer sa condition de femme'.²⁾

Dat de franse president aan een vrouw uitsluitend breiwerk-activiteiten zou willen toekennen, wordt bij lezing haast begrijpelijk.

Ook in ons land is de positie van de vrouw niet volstrekt gelijkwaardig aan die van de man (ik laat helemaal in het midden, of volstreckte gelijkwaardigheid nagestreefd zou moeten of kunnen worden). Maar we zijn, vergeleken met de franse situatie, dichter naar gelijkheid gegroeid. Wij denken, dat vrouwen en mannen beiden moed nodig hebben om hun situatie als mens aan te kunnen.

De grotere gelijkwaardigheid heeft o.a. tot gevolg, dat we, als in ons land een huwelijk schipbreuk lijdt, niet uitsluitend de vrouw zullen zien als het geslachte lam. Een echtscheiding betekent voor ons eigenlijk altijd een verdriet voor **beide** echtgenoten. Niet zo Cécile Rolin. Welsprekend beschrijft

ze hoe in de gangen van het gerechtsgebouw, door haar 'Palais de douleur'³⁾ genoemd, de nerveuze, afgetobde wanhopige vrouwen hun zakdoekjes verfrommelen, draaiend op hun 'schandebankje', terwijl ze wachten op de behandeling van hun echtscheidingszaak. Maar dan hun echtgenoten! Die kennen alle fijne kneepjes en weten hoe ze zich in deze situatie moeten redden. 'On le constate, l'homme conserve le beau rôle et risque peu, comparativement à l'épouse...' ⁴⁾

Men versta me goed: ook bij ons komen huwelijken en echtscheidingen voor, waarin de man op alle fronten wint, waarin de vrouw dupe is. Het omgekeerde is echter evenzeer mogelijk. Ons vrouwbeeld beperkt zich niet tot twee mogelijkheden; het laat een oneindige variatie zien. Sommige vrouwen zijn lief en toegewijd en bewegen zich bovendien actief in de maatschappij. Sommige anderen zijn haabaaiig en verzorgen desalniettemin perfect de huiselijke haard. Sommigen zijn prooi en slachtoffer, anderen jager en beul. Indien men de vrouw een nieuwe, moderne image toekent, zal deze image niet meer alleen de zielige, domme, wel sympathieke trekjes vertonen, die in een vroegere maatschappij bij uitstek bij vrouwen pasten. Het nieuwe profiel van de vrouw is niet meer dat van een vrouw-beestje, maar van een gewoon mens.

Misschien is het wel aardig, tot slot in gedachten naar de andere kant van de aarde te reizen, naar China. Ook daar worstelt men met problemen rondom de positie van de vrouw. Van hogerhand is men echter gekomen tot formulering van 'the image of the new heroine'⁵⁾. Zij wordt bv. in Chinese vrouwenbladen omschreven als: niet-egoïstisch, hardwerkend, progressief denkend, de groep en de staat voorop-

stellend, geen belangstelling hebbend voor kleren of opsmuk, evenmin verdoofd (intoxicated) door de genoegens van haar huwelijk! Aan hen, die wat afgeschrikt mochten worden door dit sobere, weinig fleurige beeld van de ideale moderne chinese vrouw, wordt voorgehouden, dat mannen een vrouw, die wel om kleren enz. geeft, alleen maar vervelend vinden⁶⁾.

Hier ontstaat geen nieuw vrouwbeeld van onderop, uit de vrouwen zelf. Van bovenaf wordt een patroon aangegeven. Degenen die dit vrouwenprofiel tekenden hadden niet zozeer de positie van de vrouw op het oog als wel bepaalde politiek-ideologische of politiek-economische doeleinden. Het bezwaar is nog niet eens dat hier een image voorgeschreven wordt; dat kan soms vormend werken. Het bezwaar is, dat de zaak er te clichéachtig uitziet, te zoet en van een onwerkelijk-romantische heldhaftigheid. Een ouderwets profiel mag onbevredigend zijn, een vertekende profilering is dat ook.

M. R.

1) Uitgave Flammarion, in de serie 'Le vif du sujet' (De kern van de zaak) — 1966.

2) 'Ik dacht, dat er soms ware heldhaftigheid voor nodig is om een vrouw te zijn'.

3) Niet het Paleis van Justitie, maar het 'Paleis van Verdriet'.

4) 'Men ziet maar weer, dat de man de fraaie rol speelt; hij riskeert, vergeleken met de vrouw, niets...'

5) Het beeld van de moderne heldin.

6) Uit 'A re-evaluation of the primary role of the communist chinese woman' (Een herwaardering van de belangrijkste rol van de chinese communistische vrouw: huisvrouw of werkende-vrouw-buitenshuis) van Lucy Jen Huang, in 'Marriage and familyliving', mei 1963, blz. 162 e.v.

(Vervolg van pag. 4)

(Vervolg van pag. 1)

congres in Puteaux waren verheugend veel jonge mensen (zeg tussen 20 en 30 jaar) aanwezig. Ze deden ook actief mee en kwamen hun inzet voor het humanisme van tijd tot tijd duidelijk onder woorden brengen. Neen, een oude heren- en damesclub is de I.H.E.U. niet! Mc Coy, een Amerikaan, had zijn zoontje (zeven jaar) meegebracht en bij enkele plenaire discussies zat hij in de zaal. Denkend aan mijn eigen kinderen, bewonderde ik het joch, dat rustig zat te tekenen. Vanzelfsprekend verstond en sprak hij alleen Engels. In de grote vergaderzaal (de raadzaal van Puteaux) stond met grote letters op de muur: 'Puteaux - ville européenne' (Puteaux - Europese stad). Mc Coy, die een geestige slotspeech hield, vertelde dat zijn zoontje daarin gelezen had: 'Humanists are great'. (Humanisten zijn groots).

Na zo'n congres denk je sterker nog dan daarvoor dat de humanistische idee een grootse, uitdagende idee is. Het congres was voor mij (samen met Mc Coy jr.) een inspirerende ervaring.

Mr. M. G. ROOD

Mr. M. G. ROOD

‘Oriëntatie’: instructieve reeks brochures over belangrijke levensvragen

BIJ het Humanistisch Verbond zijn de eerste brochures verschenen in een reeks, die tot overkoepelende titel kreeg 'Oriëntatie'. Zij zijn bedoeld als een ondersteuning van het groepsge-sprek, zoals dat plaats vindt in de humanistische geestelijke verzorging in de Nederlandse Strijd-krachten. Er zullen twee series verschijnen, de ene gewijd aan 'huwelijk en gezin' — onder algemene redactie van prof. dr. L. van Gelder — de tweede over 'De mens en zijn wereld' — algemeen redacteur dr. W. van Dooren.

In de eerste serie kwam uit 'Verkering — verloving', geschreven door mevrouw mr. de M. Rood-de Boer. Dit geschriftje sluit uitstekend aan bij wat als het doel van de gesprekken tussen de humanistische geestelijk raadsman en (jonge) militairen is omschreven: 'het stimuleren tot het vormen van eigen opvattingen, tot het verwerven van een eigen levensvisie'. Om dit doel te bereiken zal geschreven en gesproken woord tot zelfstandig denken, eventueel tot te-genspraak moeten prikkelen. En dat doet de brochure van mevrouw Rood zeker: zij schroomt niet de seksuele problematiek tussen jonge man

en jonge vrouw, al of (nog) niet verloofd, openhartig ter sprake, ter discussie te stellen. Zij wijst er met klem op, dat die jonge man en jonge vrouw daarbij hun grote verantwoordelijkheid ten opzichte van elkaar, maar ook ten opzichte van de maatschappij in het oog moeten houden. En daarbij poneert zij, dat ze 'volledig sexueel verkeer in de verkerings- en verlovingstijd, met name tijdens de diensttijd van de jongen, géén vanzelfsprekende zaak' vindt. En zij aarzelt evenmin, de jonge man en jonge vrouw die wel tot volledig lichamelijk contact zijn gekomen maar aan wie de mogelijkheid tot (eventueel) trouwen ontbreekt – als b.v. de jonge man dienstplichtige soldaat is – de weg te wijzen naar de NVSH. Een openhartige en duidelijke brochure, die naar onze mening geheel aan haar doel beantwoordt.

Het geschriftje 'Trouwden' - uit dezelfde serie - van H. J. J. Lips sluit goed aan bij dat van mevrouw Rood. Ook hij wijst erop, dat uiteindelijk iedere verhouding tussen mensen, maar zeker

(Vervolg zie pag. 6)

SOLLEN MET DE ZONDAG

IN het Algemeen Handelsblad van 30 juli 1966 lazen wij het volgende hoofdartikel:

DE zondag als parallel van de zevende schepingsdag is in de cyclus van zeven dagen de rustdag, die aan de dienst van de Heer moet worden gewijd en wordt daarom bij voorkeur de Dag des Heren genoemd. Op grond van onmiskenbare bijbelteksten of kerkjuridische verordeningen en onder bedreiging van hel en verdoemenis was het een ieder altijd verboden die dag slafelijke arbeid te verrichten en geboden aan de eredienst deel te nemen.

Hoe de christelijke pretenties eeuwenlang het maatschappelijk ritme hebben bepaald, kan men nu nog ervaren in zwaar belijdende dorpen, waar die dag hele stoeten in hun 'zondagse goed' ter kerke trekken en buiten het naar en van de kerk gaan het leven stil valt. Men kan het nog beluisteren in de nog niet verklonken donderpreken tegen de goddelozen, die zich dan aan liederlijk vertier of vervloekte arbeid overgeven. Menig even dom als braaf christen leeft zijn leven lang onder een schuldtrauma, omdat hij eens op zondag zonder dwingend geldige reden verzuimde of ongeoorloofde arbeid verrichtte.

En nu ineens is de zondag de zondag niet meer. Voor de niet, niet meer of nauwelijks nog gelovende was hij dat al lang niet meer. Voor hen is het een pauze in de wekelijkse arbeid, die zij naar believen nuttig of nutteloos kunnen verdoen. Het zondagse goed is folklore geworden en de zondagsvierders jakkeren langs de wegen of liggen in de berm of op het strand tot zielzorgelijke ergernis van dominees en pastoors, die steeds meer trouwe schapen de zondagse stal zien verlaten. Dat de zaterdag nog aan de rustpauze is toegevoegd, maakt het eerder slechter dan beter, want 'ledigheid is des duivels oorkussen' en 'hoe meer tijd de verdorven mens heeft voor zijn zondige instincten, hoe groter de behoefte eraan wordt'.

En nu ineens wordt de arbeid op zondag in de protestantse kerk ter discussie gesteld en is het in de r.-k.-kerk mogelijk met een mis op zaterdag aan zijn zondagsplicht te voldoen. Er zijn zelfs predikanten, die een dienst op vrijdag aan

de vooravond van de weekendpauze zouden prefereren. Bij dit alles wordt de tekst 'vanwege de hardheid des gemoeds' niet eens gehanteerd of het voorbeeld van Mohammed, die zelf naar de berg gaat, als de berg niet naar hem komt. Zijn de bijbelteksten nu ineens niet meer zo duidelijk? Is men er nooit eerder op gekomen, dat historisch de zondag een uitvinding was van de plotseling aan de macht komende en anti-joodse kerk in de dagen van Constantijn de Grote? Is God nu niet meer vertoornd of belast men nu zijn geweten niet meer met grove schuld, als je plaatsje in de kerk 's zondags onbezet blijft? Of heeft het geweten alleen maar 24 uur meer speelruimte gekregen?

Het is natuurlijk alleszins lofwaardig, dat men aan het individu overlaat, of, hoe en wanneer het God wil dienen. Wat ieder redelijk mens zich evenwel afvraagt is, hoe een kerk nog ooit op welk punt dan ook aanspraak kan maken op wat voor gezag dan ook, als zij nu pijnloos loslaat wat zij eeuwen lang de maatschappij uit naam van God heeft opgedrongen. Wordt er nu door de kerken lichtzinnig gesold met de zondag, waarmee wij nog niet willen zeggen, dat zij de verering naar de nering zetten? Of hebben zij al die eeuwen de mensheid een rad voor de ogen gedraaid? Maar waar hebben zij dat dan allemaal nog meer mee gedaan? Dat gaan de mensen zich nu afvragen.

'Oriëntatie': instructieve reeks brochures

(Vervolg van pag. 5)

die tussen (een) man en (een) vrouw niet alleen een privé-aangelegenheid is, dat zij ook een onmiskenbaar maatschappelijk aspect heeft. Uit deze stelling spruit Lips' opvatting voort, dat een 'gewoon' huwelijk 'op het stadhuis' te verkiezen is boven het zogenaamde 'vrije huwelijk' en zeker vóór boven het proefhuwelijk. Zijn bezwaar tegen het vrije huwelijk komt voornamelijk voort uit zijn maatschappelijke instelling daartegenover, en hij keert zich dan ook tegen de vulgaire volksuitdrukking, dat twee mensen, samenlevend in een vrij huwelijk, zouden 'samenhokken', alsof daar van liefde geen sprake zou kunnen zijn.

Lips keert zich veel stelliger tegen het 'proefhuwelijk', dat 'gesloten' wordt zonder de voorbereidende tijd van de verkering en de verloving. In dat proefhuwelijk 'begint men... plotseling met het volledige huwelijk en wil dan kijken of het soms goed gaat. Het is, vergelijkenderwijs, de methode om iemand zwemmen te leren door hem meteen in het diepe bad te gooien. Het lijkt mij een uitstekende methode... voor de enkelingen die niet verdrinken'. Waaruit zijn vrees blijkt, dat het gros wel zal verdrinken in de moeilijkheden, die uit een proefhuwelijk kunnen voortspuiten. Kennelijk ook om, net als mevrouw Rood, te prikkelen tot discussie, eventueel tot tegenspraak, poneert Lips – sprekend over huwelijks-trouw – dat het wel lijkt 'alsof seksuele ontrouw de ergste misdaad is die bestaat', en dat 'liefdeloosheid, wreedheid en onverschilligheid (in het huwelijk) blijkbaar minder erg' zouden zijn. Hij protesteert dan ook 'tegen veel huichelachtigheid op dit gebied'. Ook hij wijst met klem

En geen kerkelijke instantie, die het in het hoofd haalt de mensheid haar excuses aan te bieden voor wat haar al die eeuwen is aangedaan. Wij moeten nu nog als gunst aanvaarden – en velen doen dat en zijn er nog blij mee ook – waar wij altijd recht op hadden en ons altijd is onthouden.

Misschien dat velen het nu met de 'kerk op maandag' van Hoekendijk gaan houden, de zondag de zondag laten met de zaterdag en eventueel de vrijdagavond er bij.

En dan maar hopen, dat de kerken en pastorieën op maandag vanwege de verplichte winkelsluiting niet dicht zijn.

Unesco-tentoonstelling

'Sprekende foto's'

DE tentoonstelling 'Sprekende foto's', welke is samengesteld door de tentoonstellingsarchitect van het Unesco Centrum Nederland, de heer S. Nuijsl, stelt op eenvoudige doch boeiende wijze de verschillende problemen van de ontwikkelingshulp aan de orde. Door een nieuwe toepassing van beeld en geluid worden in eenvoudige samenspraken tussen bewoners uit verschillende delen van de wereld, die op de foto's vertegenwoordigd zijn, de vele facetten van de ontwikkelingshulp aan de orde gesteld en accentueert men de noodzaak tot wederzijdse bijstand en onderling begrip.

Organisaties, die belangstelling hebben voor deze expositie van 'sprekende foto's', kunnen zich richten tot het secretariaat van het Unesco Centrum Nederland, Oranje Nassaulaan 5, Amsterdam.

op de grote verantwoordelijkheid, die (jonge) man en (jonge) vrouw hebben ten opzichte van elkaar en van de maatschappij, waarin zij leven, waarvan zij deel uitmaken.

Bijzonder instructief is ook dr. W. van Doorens brochure – verschenen in de tweede serie 'De mens en zijn wereld' – die tot titel draagt 'Atoom en kosmos'. Hij schetst daarin de geschiedenis van ons wereldbeeld, vanaf de voorstelling die onze verre voorouders – Egyptenaren, Joden, Germanen, Grieken – daarvan hadden, tot het huidige, zich 'bewegend' tussen Einsteins conceptie van de kosmos en de nieuwste opvattingen over het wezen van materie en energie. Overigens – en dit stelt Van Dooren duidelijk – conceptie en opvattingen die elkaar ontmoeten, omdat het huidige kosmische wereldbeeld niet is los te koppelen van de nieuwste ontdekkingen over de bouw van 'het atoom'. Van Dooren besluit, dat 'hoe verder we doordringen (in 'het wezen' van atoom en kosmos), des te meer kunnen we beheersen, maar des te minder begrijpen we de 'eigenlijke' samenhang van de wereld. We kunnen al lang niet meer beweren, dat we weten wat de zin van de kosmos is: wat ons overblijft is de vraag naar onze eigen plaats binnen het onafzienbare Geheel... en 'Wij zijn zelf atoom en kosmos, deel en geheel – als deel verbonden met het geheel, en als geheel uit delen bestaande – we moeten beseffen, dat we met allen en alles verbonden zijn en onze eigen plaats binnen het geheel waar (moeten) maken'.

Ook Van Doorens brochure is een voortreffelijke grondslag voor discussie, eigenlijk – net als de twee andere – niet alléén binnen de kring van jeugdige militairen.

v. S.

Mens en Wereld

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: dr. H. Bongers

Redactieraad: mr. M. Rood-de Boer, prof. dr. J.C. Brandt Corstius, H. P. Danz, R. de la Rie, mr. dr. H. J. Roethof, P. W. van der Vliet

Redactiesecretaris: J. van Straten, Goethelaan 73 Utrecht, telefoon 030-315 63

Administratie, abonnementen en advertenties: postbus 114, Utrecht, telefoon 2 46 41; postgiro 30 49 60 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag

Abonnementsprijs voor leden van humanistische organisaties f 6,50 per jaar, voor niet-leden f 8,50, buitenland f 10,-, losse nummers f 0,30

IK denk er ZO over

Altijd over denken, dikwijls over spreken

ONDER bovenstaand opschrift schrijft Bongers in het nummer van 13 augustus een artikel, dat eindigt met de peroratie: 'Het schitterendste systeem in de wereld wordt ongeloofwaardig als het middelen te baat moet nemen die de menselijke waardigheid beledigen. Nooit heiligt het doel de middelen. Een zaak om altijd over te denken en dikwijls over te spreken...' Moeten wij daaruit concluderen, dat de schrijver pacifist geworden is en nog wel tot de uiterste consequentie? Bevreemdend is evenwel, dat hij daarna spreekt over 'de zg. progressieven in de wereld, zij die altijd maar weer flirten met Rusland, met China', hen daarmee tot semi-communisten stempelend. Is het voor hem zo moeilijk te begrijpen, dat deze 'progressieven' van oordeel zijn, dat ook de machten, die Bongers zo zeer bewondert, niet alleen heilige doeleinden nastreven, met geheiligde middelen? En dat zij zouden kunnen bewerken, dat Bongers c.s. met de hoog-kapitalistische staten 'flirten'? En schieten we met een dergelijke betoogtrant iets op? Is het niet even verwerpelijk te 'flirten' met de ene of met de andere in meerdere aspecten gelijkwaardige partij? Streven de door Bongers bewonderde staten heilige doeleinden na en met geheiligde middelen?

Waarom zou een humanist niet door 'veel denken en er met anderen over spreken' tot de conclusie kunnen komen, dat géén argument de huidige slachtpraktijken kan wettigen en dat het hoogste tijd is, dat men begrijpt dat de geweldssuggestie en het geweldsgeloof de mensheid ten ondergang kunnen voeren? En dat wij moeten ophouden één der machtsblokken als de alleen-schuldige te zien, zelfs al zou deze als de historische beginner moeten worden beschouwd. Fromm heeft erop gewezen, dat in ons tijdperk de ware keuze ligt tussen gewelddadig-irrationeel of rationeel-vooruitziend optreden. Hij acht de kansen van het laatste zwak, omdat er aan beide zijden een gedachtenmuur bestaat, gebouwd van clichés, ritualistische ideologieën en zelfs voor een flink deel van gebruikelijke dwaasheden, die leiders en geleiden beletten om op een gezonde en realistische wijze te zien hoe de feiten liggen en hoe alternatieve oplossingen voor geweld kunnen worden gevonden. Daardoor wordt hier speciaal een ernstig onderzoek van

onze eigen vooroordelen, denkmethoden en uitgangspunten vereist.

De oorlog met militaire middelen hangt samen met die tegen armoede en rassisme, en ook met de excessieve politieke macht, die grote ondernemers en hun concerns in het huidige maatschappelijke leven uitoefenen, en de structuur, die hieraan ten grondslag ligt. Op al deze terreinen ligt voor de humanisten een gebied voor onderzoek en corrigerende activiteit. Men zal over vele onderwerpen van mening verschillen, maar hoe meer men de gecompliceerdheid en de ernst van de actuele onderwerpen ervaart, des te minder makkelijk zal men ertoe komen 'de zg. progressieven in de wereld' te verketteren en zichzelf in een fraai lijkend absolutistisch zonnetje te zetten.

J. B. MEIJER

Nee, het is voor B. niet zo moeilijk te begrijpen, dat de democratieën - in de westerse zin - niet alleen maar heilige doeleinden nastreven, maar in zender zal ook wel begrijpen dat er geen derde weg is in de zaak van de democratie. Daar waar de kritiek niet geduld wordt en de vrijheid een leuze wordt, doet men aan de menselijke waardigheid zo te kort dat de keuze onvermijdelijk is. De partijen zijn niet gelijk en de humanist kiest voor de open maatschappijvormen en bestuursvormen. Dat Meijer meent dat ik, door de zaak zo te stellen, een extreem pacifist ben, is voor B. zo moeilijk te begrijpen, dat hij het nonsens vindt. Waarom ik mij dan 'in een fraai lijkend absolutistisch zonnetje zet' is mij volstrekt duister.

B.

Blad voor humanistische jongerengroepen

TIJDENS een jongeren-studieconferentie, georganiseerd door de werkgroep Humanistisch Jeugd- en Jongerenwerk, is besloten een humanistisch blad voor jongeren te stichten. Het blad beoogt communicatie tot stand te brengen tussen de humanistische jongerengroepen. Het zal met ingang van september maandelijks verschijnen en in voldoende hoeveelheden gratis aan de groepen worden toegezonden, die zelf voor verspreiding onder de leden en belangstellenden moeten zorgdragen.

De redactie is gevestigd: Postjeskade 43 I, Amsterdam West.

AVONTUREN MET KINDEREN

OP mijn zwerftochten door Suriname werd ik veelal vergezeld van een groepje Amerikaanse toeristen en een uit Paramaribo afkomstige gids, die vele talen sprak en bovendien de gave had met kinderen om te gaan. Nooit zouden wij aan een tocht beginnen als hij niet eerst de wijde zakken van zijn khakibroek gevuld had met zuurtjes en opblaasballonnetjes. Telkens als we een Bosnegerdorp of een Indianennederzetting binnenkwamen, riep onze gids iets in de geest van: 'Hé families, families waar zitten jullie?' Die families bestonden meestal uit vrouwen, die zich met haar kinderen in de buurt van hun 'huizen' bevonden. De Indianen vooral afwachting, kalm; de Bosnegers vaak halflachend, maar toch schuchter en op hun hoede voor de vreemdelingen.

Vaak hadden de kinderen ons al lang over de rivier zien aankomen, als zij speelden op de rivierstranden bij hun dorpen; zij waren dan vooruit gehold, gillend en schreeuwend, vol pret en sensatiezucht... Terwijl ons groepje dan wat achterbleef, legde de gids de eerste contacten, daarna kwamen wij naderbij. Er stond dan al

een joelende troep om de gids heen, om de zuurtjes en de ballonnetjes te bemachtigen. Dat gaf ons de gelegenheid op ruime schaal te filmen en te fotograferen.

In een Bosnegerdorp, waar onze gids vrijwel wekelijks kwam, stormden de kinderen al meteen op hem af. Maar één jongen, bijzonder uit de kluiten gewassen en geweldig gespierd voor zijn leeftijd (ik schatte hem op een jaar of tien) bleef wat achteraf staan. Hij deed geen poging snoep of ballonnen te pakken te krijgen, nee, hij deed alsof hij er niet bij hoorde.

Later bleken dit gewoon vedette-allures te zijn, want opeens klonk uit één van de hutten muziek van een oude grammofoonplaat. Ieder week opzij om de jongen een plaats binnen de kring te bieden. Hij gaf daarna een staaltje van zijn danskunst ten beste, waarbij vooral het spierwerk van zijn rappe benen en zijn lenige armen getoond werd. Toen de muziek ophield bleef hij even doodstil staan en nam daarna zijn deel van de snoepjes en de ballonnen met grote vanzelfsprekendheid in ontvangst.

D. R.-E.

Aurora

heeft nu ook
een groeiende
verzekering
voor uitvaartkosten

Deze "Aurora-groepopolis" is een verzekering waarbij het aanvankelijk verzekerde bedrag met 2% per jaar stijgt, terwijl de premie onveranderlijk is.

Vraagt inlichtingen
bij

n.v. Levensverzekeringsmaatschappij

Aurora

Stadhouderskade 1a, Amsterdam

Lezingen voor de radio

Zondag 18 september VARA 9.45 uur: S. Bouma: 'Confrontatie met het leed'.

Donderdag 22 september VPRO 21.10 uur: gesprek tussen dr. A. J. Wichers, ds. Faber en drs. H. D. de Loor over Wichers' proefschrift 'De oude plattelandsbeschaving'.

Zondag 25 september VARA 9.45 uur: J. L. Broeckx: 'Kunst en vrijheid'.

Uitdaging en antwoord

Inleidingen gehouden tijdens de bijeenkomst 20-jarig bestaan Humanistisch Verbond, door dr. H. J. Roethof, prof. dr. J. C. Brandt Corstius, prof. dr. J. P. van Praag. f 1,75

Humanisten over echtscheiding

Inleidingen gehouden op de juristenconferentie v.d. Humanistische Stichting Socrates, door dr. H. J. Roethof, mr. M. Rood-de Boer, mr. H. G. van Veen. f 1,80

Invloedrijken

Een verzameling van reeds gepubliceerde artikelen in het Woord van de Week over enkele belangrijke figuren, die, in de loop der eeuwen, de humanistische gedachte naar voren hebben gebracht. f 4,75

Bevrijdend Humanisme

H. Lips. f 3,90

20 jaar Humanistisch Verbond

Een korte samenvatting over de jaren 1956 - 1966. f 2,90

Het Humanisme in de moderne wereld

Inleidingen gehouden tijdens het 16e congres. f 0,85

Te bestellen door storting of overschrijving op giro-rekening no. 30.49.60 t.n.v. het Humanistisch Verbond te Utrecht, met omschrijving van de gewenste brochure.

ANNONCES

Steller dezès (30 jr.), heeft er als vrijgezel genoeg van veel geld aan de fiscus te schenken en besteedt dit liever aan een vrijgezellin. Veelz. interessen enz. Welke geestverwante kan de moed opbrengen hem een briefje - l.m.f. - via onze onvolprezen tante Pos te zenden? Alle br. worden beantw., discretie gewaarborgd. Onze levens gaan leeg en doelloos voorbij, wanneer u niet hierop reageert. Laat dus uw stem horen onder nr. 45 aan bur. M. en W.

OPROEP

Welke heer of dame, bandrecorderbezitter, kan mij helpen aan de toespraak van de heer J. Koops, gehouden op zondagmorgen 10 juli j.l.? De titel luidt: 'Graven in de diepte'. Gaarne hiervan bericht aan mevr. Matty Langemaire, Postbus 212, Bussum.

Bejaarde alleenst. man zoekt in Rotterdam of Schiedam **kosthuis** met pensioen. Brieven onder no. 46 a.h. bur. v.d. blad.

Lees zelf 'Het recht op Apartheid'
Inleiding tot de Nederlandse problematiek' door drs. W. J. Bruyn, socioloog gem. A'dam. Omvang 115 pag. Bestelbaar via de boekhandel of door overmaking van f 6,90 op postgiro 82 37 71 van Drukkerij Derksen, Arnhem. Inhoud: Apartheid allerwege in de wereld - Individuele variaties op eenzelfde thema - Het waarom van de apartheid - De invloed van de rasfactor - Afbraak aan de grenzen - Afbraak der geesten - Nederland in tal en last - Suriname en de Surinamers - Suriname in Nederland - Het eerst nodige.

De

HUMANISTISCHE STICHTING VOOR HUISVESTING VAN BEJAARDEN te Amsterdam

roept voor het in juni 1967 te openen 'THURLEDE-HUIS' (tehuis voor ca. 200 buitenkerkelijke bejaarden) te Schiedam, sollicitanten op voor de functie van in- of uitwonend

DIRECTEUR of DIRECTRICE

Middelbare schoolopleiding of daarmee gelijkstaande opleiding gewenst.

Salaris volgens richtlijnen N.F.B.
Indienstreding begin 1967.

Sollicitaties te richten aan het bestuur van de H.S.H.B. te Schiedam, p/a de heer W. van Meggelen, Burg. van Haarenlaan 1185 te Schiedam.

KALENDER 1967

De kalender 1967 van het HUMANISTISCH
VERBOND is verschenen.

Deze is in 2-kleurendruk uitgevoerd.

DE PRIJS IS **f 3.-**

Uw bestelling zien wij gaarne tegemoet door storting
of overschrijving van f 3,- op postrekening
30.49.60 t.n.v. het HUMANISTISCH VERBOND Utrecht

In de omschrijving: kalender 1967

MENS EN KOSMOS

Gewijd aan de studie van godsdienst, wijsbegeerte en wetenschap met hun grensgebieden, onder redactie van J. M. Hondius, Dr. H. Groot, Mr. N. Kluwer, P. Krug en Dr. D. H. Prins.

Abonnementsprijs f 15,- per jaar (6 nummers). Losse nummers f 2,50.

Vraagt toezending gratis proefnummer en catalogus van uitgaven op geestelijk gebied bij de uitgever **N. KLUWER-DEVENTER**.

Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

Humanistische Correspondentiekring voor **huwelijkscontacten** opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht, gaarne 30 cent aan postzegels insluiten.